

Kelemen Endre

LÉTKÖLTÉSZET. LEHETSÉGES EGYÁLTALÁN?

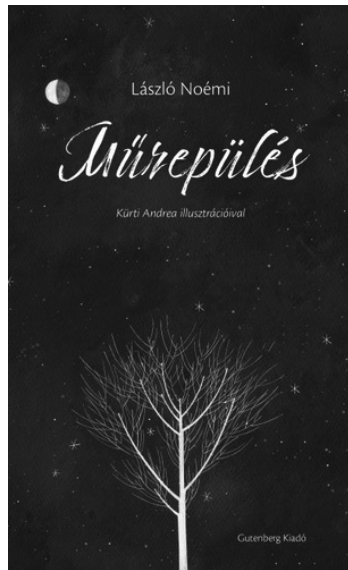
Rilke írta Paszternaknak egy rövidre nyírt hajú, borzas, tenyeres-talpas, nagy szemű és nagy csontú, kiengedett fehér ingű, zsákruhás vadóc lányról, hogy „Isten kegyelméből való költő”. A fiatal lány a brutális tehetségű Marina Cvetajeva volt.

Nem sokkal később Juhász Gyula írta egy bajszos és lázadó vadóc fiatalemberről, hogy „Isten kegyelméből való költő”. Az ifjú a brutális tehetségű József Attila volt.

Nos, cirka ötven évvel később Szász János, az akkori romániai magyar irodalmi élet *doyen*-je, az akkor még megjelenő *A Hét* (az előtt *Ifjúmunkás*) versrovatának szerkesztője írta a lap hasábjain, miután egy ifjú, szemüveges, vadóc lázadó hölgy verseit elolvasta (ha jól emlékszem, az a vers volt, hogy „*kóbor kutyák tekintetében kavicsok mosásuk arcukat, egy utcahossznyi csendben a szél szoknyák után kutat*”), hogy „Isten kegyelméből való költő”, akibe a versei elolvasása után egyenesen beleszerelmesedett. A fiatal lány László Noémi (alias Nonó) volt.

Abban az időben ugyanis (a 90-es évek első fele) meglett férfiembernek/nők/ifjak/lányok még bele tudtak szerelmesedni egy verssorba vagy strófába – azok szerzőjébe akár. Amikor mondtam Nonónak, mit írt róla és a verseiről a Nagy Öreg, ő volt a legjobban ujjongó-meglepve.

Az azóta eltelt majd három évtizedben Nonóból elismert, befutott költő és lapszerkesztő lett, akinek számos kötete jelent meg. Én az utolsó előtti, *Műrepülés*¹ című, mindössze 23 költeményt tartalmazó

1 László Noémi: *Műrepülés*. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2020.

kötetéről fogok szólni, fentiek fényében óhatatlanul (és vállaltan) elfogultan avagy esszéisztikusan. Pontosabban a kötet két-három versének részletesebb taglalására szorítkozom, azokon keresztül teszek kísérletet az azokból kibontakozó költői világkép felvázolására. Pontosabban a kötet nyitó verséről, a *Kettőezer-tizennyolcra* lesz szó, amelyet *ars poeticaként* vélek beazonosítani, valamint a *Tenger* című szonett-koszorúról, amely meglátásom szerint a kötet gerinceként egyfajta *ontológiai (lét)költészetet* artikulál.

A cím – *Műrepülés* – óhatatlanul reflexióra invitál. Egyrészt a műrepülés a légi sportokhoz kapcsolódó szakkifejezés. „A légi járművek olyan mozgása, figurák együttese, melyeket a normál repülés során nem használnak (...), rendellenes repülési attitűdök és légsebességek, valamint speciális repülési manőverek” tartoznak hozzá, pl. átfordulások, dugóhúzók. Ezek pedig nagyobb terhelést, valamint különleges kísérleti képességeket igényelnek, ezen manővereket pedig bírák értékelik. Másrészt viszont a fülszöveg mintegy a költészet/versírás metaforájaként is értelmezhető. A mindenkori költő, különleges képességeinek hála, teremt. Létrehoz. Bravúrozik, illetve brillírozik – a hétköznapitól eltérő (rendellenes?), ám lelket gyönyörködtető, ugyanakkor értékelhető és minősíthető produktumot mutat föl. Ahogyan Egyed Péter írja: „a költészet elsősorban érzelmességünkben érint meg – és ez mégiscsak a legnagyobb, legátfogóbb emberi dimenziónk, ami azt jelenti, hogy elsődleges érzelmi jelentéseink eleve strukturálják referenciális jelentéseinket, így pedig önmagunknak egy, a hétköznapitól igen eltérő összefüggés-lehetőségéhez jutunk.” És a költészet, éppen azért, mert a közvetlen létmegértés más módusza (a filozófia mellett persze, ami nélkül nem lehet meg – azaz egyik sem a másik nélkül), az ember metafizikai helyzetéből származó *sugalmazásainak* felfogása révén emberi formánk megalkotásában és befolyásolásában nélkülözhetetlen. Legalábbis szeretjük így vélni.

Ezt az olvasatot erősíti meg a kötet indító verse is, a *Kétezer-tizennyolcban*. Azaz: mit mutathat föl korunkban a költői műrepülés és bravúr? Hogyan kapcsolódik egybe költő és világ? Az életről, halálról, múlttól, jövőről való elképzelés miként válik egyedi formává, dallammá, ritmussá – mindközönségesen nyelvi anyaggá? Kapcsolódik-e, és ha igen, hogyan a hagyományhoz? És végül, mindez számot tarthat-e manapság még a köz érdeklődésére?

A költeménynek rögtön az első strófája intertextuális áthallásokkal teli: József Attila *Költők és korát* idézi emlékezetünkbe: „Édes jó olvasóm, itt a legújabb versem/ Most elmondom rím nélkül, nyersen/ a dolgokról mit gondolok”. És: „Íme, itt a költeményem/ Ez a második sora (...)/ Úgy szállong a semmi benne,/ mintha valaminek lenne a pora...” Költői attitűd körvonalazódik: ellentétek egysége, avagy egybeesése. Vagy: a semmi mint minden. Mert a nyelv feltár és homályban hagy, de úgy, hogy erre a homályra is utal valamiféleképpen. Sugalmaz, sejtet. Ahogyan Deczki Sarolta fogalmaz: „Amint jobban megnézzük a dolgokat, mindinkább lefoszlik róluk a megszokott jelentés, és új értelem rakódik rájuk. Vagy éppen értelmek, többes számban. S arra is jó esély van, hogy ezek egymás ellenében lépjenek föl. Tiszta, önmagával azonos megmutatkozás helyett – bahtyini kifejezéssel – az *ambivalens teljesség* bejelentkezése. Melyben aztán van minden, s mindennek az ellentéte is előadódhat. (...) Mert a dolgok egyszerűen így vannak, így *adódnak*. (...) az olvasás és értelmezés során mindig ambivalenciák tömkelegével kell számolnunk, és megpróbálnunk értelmi lehetőségeket azonosítani az általuk gerjesztett erőterben.”

Ahogyan László Noémi írja: a nyelv síkos barlang, tengerfenék, hegycsúcsra épített vár – ám nem nyújthat teljes, önmagával azonos tudást sem magasról, sem mélyről. „Értelme nincs. Gyöngy a beszéd,/ színjátzó, szép, tökéletes. Aztán gurul,/ semmit sem tudsz hozzátámasztani,/ megkapaszkodni benne nem is érdemes.” Meg: a költőnek „Szívkamrája mennyezetét veri/ egy élet összehordott, gyűrt szennyeje./ Annak tetején kell dalba fognia.” S mindezt miért (a belső kényszeren kívül, persze)? „Mert valaki/ hajlandó lesz lehozni a/ legújabb versem.” És ez tulajdonképpen a költészet értelmével/szerepével szembeni szkepszis megfogalmazása. A mindenféle – akár isteni – teremtés értelmének megkérdőjelezése. Kárhozat, a szentség elvesztése, elvarázstalanodás. A kötet egyik versének címe nem véletlenül *Götterdämmerung*. (V. ö. Tóth Árpád: *A szezon mint olyan*. Vagy a legendás dalnok, Orpheusz, lantpengetésével, ami megállította Sziszüphosz szikláját meg a danaida-lányok edényeiből kifolyó vizet – azaz megszüntette az univerzum abszurdumát, egy tökéletesen koherens potenciális világot hozva létre. Íme, a költészet napjainkra feledésbe merült, avagy mellőzött értelme.)

Sommásan: ez azért nem közérzet-líra („Egy vers hangulata kétezer-tizenhatalomban/ sem lehet oldott...”). Tézisem a következő: egy filozófiai avagy létköltészet körvonalazódik abból, ahogyan a *vers történi*: a rettegés, a szenny és a „butaság töretlen íve” ellenére költőnknek el kell mondania, mit gondol a világról. Amely már nem halom (determinált?) hasított fa, hanem az a hely, ahol „...Égő gyújtózsínórral/ tolulnak előnkbe a dolgok, divatcikkek,/ ragacsos műanyag kukák, betonból/ öntött szoborféleségek, bálázott fölösleg,/ gőzölgő aszfalt, háztartási gépek”. És az anyanyelv az az eszköz, jármű, időgép, akármű, ami a pusztulás közepette is képes a lét csodáját a vers révén föltární. Ami szomorú, rezignált és ironikus számvetés, ugyanakkor a magasabbrendű létezés lehetőségét hordozza. *Ars poetica*.

Meglátásom szerint a kötet létköltészetként (vagy arra törekvő próbálkozásként) való értelmezését támasztja alá a *Tenger* címet viselő szonettkoszorú, mely egyszersmind a kötet „tőkesúlyát” is képezi.

Kezdjük a formával: szonettkoszorú. Azaz kötött forma, ami tartalmazza az összes nehézség lehetőségét, mintegy a mindenkori lét nehézségét ugyebár – ahogy azt Tandoritól tudjuk. Vagy Weöres felől: a forma, mint a költő munkatársa, ami arányosítja és tömörebbé préseli a szöveget. Ami egyrészt megkötöttséget jelent, másrészt azonban oldottságot is, a feltétlen konkrétság alóli felszabadulást. A formába zárt szabadság éneke a szonett, ami nem csak, vagy nem elsősorban csengő rímeivel hat az olvasóra, hanem az idősíkok, igeidők, rímképlet, metaforák rendjével sugallja a fogalom sűrített, tiszta formáját. Persze esetünkben a játékos újítás, a hagyományos formától való elrugaszkodás is lényeges: egyrészt hiányzik a szokásos, ám nem feltétlenül elvárt 4+4+3+3 tagolás, szerzőnk 4+4+4+2 tagolású szonettel dolgozik. Az enjambement szintén zavarba hozhatja ritmusérzékünket, hiszen az értelmi és a ritmikai határok nem esnek egybe. Ami a rímet illeti, úgy a petrarcai, mint a shakespeare-i rímképletet mellőzve van, helyette viszont szerzőnk kitalál egy újabbat, e kettő egyfajta ötvözetét: a a b b c c d d e e f f g g. A mesterszonett kétszer van jelen: azzal indítja a koszorút, majd a XIV. csak megismétli az elsőt, viszont fordított sorrendben követik egymást a verssorok. És így kezdődik előlről minden, akárcsak Babits versében, *A lírikus epilógjában*, meg annak párversében, *Az örök folyosóban*. Kerek, lezárt, beteljesült egész, ugyanakkor börtön is. Hagyományhoz kapcsolódás

és játék, újítás és paródia, kötöttség és szabadság, determináltság és variáció, „a semmi rácsai” és a minden, stb. Hisz ilyen a világ, no meg az ebbe belevetett ember léte is.

A cím: *Tenger*. Azaz a végtelen víz, a teremtés előtti káosz. Azok a vizek, amelyek felett Isten lelke lebegett vala. Ezzel állítható szembe a rendezett világegyetem, a kozmosz. A rendet-vinni-az-univerzum-abszurdumába imperatívusza.

A koszorú szonettjeit sorra véve mindenikből csak pár sort idézek, és az azokban – tulajdonképpen egyfajta sztoriban – felsejlő lehetséges értelemzésekre tennék csak jelzésszerű-asszociatív utalásokat. Szinte csak címszavakban – rákényszerítve (együttal ezért meg is követve) így az eszményi potenciális olvasót a szellemi erőfeszítésre, netán a lexikonok fellapozására.

I. „Hullám, sziporka, szél és éjszaka” – ezzel a képpel indít a vers. Egy egyszerű felsorolással. Ám ez valójában a létesülés előtti zajlás: őselemek kavargása (tűz, víz, levegő), „Mögötte síkos, lejtős alagút,/falában nem találsz sehol kaput,/ csak csúszol benne (...) kivet magából, leráz a világ”. Avagy a születés utáni lét tehetetlen összevisszasága, „mintha magadnak nem volnál ura”. A láthatáron viszont „egy-két néma fa”. A földi és isteni/égi szféra közötti átjárás és összhang még megélt realitás.

II. Sötét és ismeretlen, fenyegető világ ölén forgolódsz, „Mintha nem volna anyagod a fény”. Nyomot hagy rajtad a világ, „kapar és karcol”. Pedig bármerre indulnál, ott a tenger és ott zubog az ég, kibomlásra vár „medúza, hal, vadállat, madár”. A víz, a föld és a levegő állatai. A ragadozó emlős és a felívelő madár. A szárny szimbolizmusa, *Himmelsreise* egyrészt, világbavetettség vagy evolúció másrészt.

III. „élőhalott vagy – és nem érdekel”. A végesség felismerése, a létbe- és világbavetettség heideggeri egzisztenciáléi. Ebbe beletörődni, vagy ennek tudatában „süvíteni és emelkedni kéne”, hiszen ez lényegünk, avagy ősalakzatunk. A sötét és fenyegető, szorongást kiváltó bizonytalanságot „forogva, bűgva hasítani át”.

IV. Isten „műve klasszikus, fegyelmezett” (akár egy szonettkoszorú?), hiszen „Mikor teremtett, nem kockáztatott” – tudjuk már Pascal híres fogadása óta. Vagy: „Összefogja egyik dolog a másikat s így mindenik determinált”. Ám kettővé bicsaklott az egy: Isten és ember egysége megbomlott. „...törj, hasadj, sokasodj (...) úgy, hogy ami lesz belőle,

nincs./ Halandóságod mélyére tekints.” Az Édenből való ki- és az időbe/történelembe való belezuhanás, bűnbeesés, meghasonulás, és ennek eredménye: a halál-fele-való-lét (*Sein-zum-Tode*). Valamint az autentikus lét lehetősége.

V. Az ember hús-vér jelmez, aki érez, akinek végzete van, lásd pl. Oidipusz. Sorsa, melyhez ragaszkodik. Vagy melyet alakítani vél: „maga is alkot, képzeleg, /álmodik”. Érteni véli a világot, „csillagok útjáról magyaráz”. Antropológia a kozmogónia után. Tűz vagyunk, de Isten megalkotta a vizet. Meg a szomjúságot. *Coincidentia oppositorum*: káoszról fejti ki magát az ember, lobog és szomjúhozik – ám az áramlat viszi.

VI. „...Mert a víz: a Más,/ a kezdet és a vég, a változás,/ az önmagát kioltó szenvedély,/ amiben a magasság csupa mély”, ellentétek egybeesése, potencialitás. „...ami él, az csupa szomjúság”. Szomjúhozunk mindannyian a Másik után (a vers forró, cserepes szájból ziháló lélegzete megidézi az utolsó szóval kimondott szomjúságot), önmagunk és a világ megértése után, a ki- vagy beteljesedés után.

VII. Az élet (túl)burjánzásának, a tobzódásnak a képei. Figyeljünk csak az igékre: él, keres, kutat, hajlik, zizeg, nyüzsög, tobzódik, szétterül, felforr, lobog, lenyugszik, kihül, törik, lefagy, elolvad, elkopik, felcsap, leás, stb. Csupa dinamizmus, állandó változás, törekvés-törtetés. „és egyszer majd a dús avarba hull,/ de addig szírmot hajtani tanul.” Radnóti *Első eclogája* ugrik be: „Írok azért, s úgy élek e kerge világ közepén, mint/ ott az a tölgy él; tudja, kivágják, s rajta fehérlik/ bár a kereszt, mely jelzi, hogy arra fog irtani holnap/ már a favágó, - várja, de addig is új levelet hajt.” Meg persze az *Esti kérdés*. De valójában arról van szó, hogy végességünk tudata ad csak súlyt és értelmet a létünknek. Így lesz „...bogyónyi helyen egész világ./ Út és torok és árok minden ág.” Életút, megvilágosodás, elnyeletés, beavatás, újjászületés. Az életfa ága mint a felemelkedés ígérete.

VIII. „...és megnyílik a földnélküliség.” Keringő bolygók, számolatlan atom egy mélyedésben izzik, egymáshoz lapul (érosz vagy félelem? Platón vagy Hawking?). „És ami keringeni kezd, az édes.” Vagy inkább keserű. Hisz „új, élő részletet lop a létbe,/ kering, amíg el nem ér a véghez.”

IX. A létezés antagonisztikus kettőssége: édes, mert „miattad létezik fa, föld, tűz, víz és fém” – az őselemek egész univerzuma. Valójában: „...édesen indul és finoman fékez,/ de sósan jut az örvény gyökeréhez.”

Figyeljünk az ellentétes kötőszóra! Ellentétek egymásnak feszülése és egymásba játszása. Ambivalens teljesség ismét.

X.,...üvöltéssé nő a gyöngé, kék nesz”, haragos-zöld paripák, bős fellegek, vihar és tenger-ár – azért, hogy az ember legyen valaki (személy/*persona*), munkával kell kifejtenie önmagát, homloka verítékével. „...talán voltunk valaki –/ a föld gyomrából sóval marja ki.”

XI.,Egyetlen tétel: fent ragyog a nap,/ ereszkedik, aztán földbe harap (...) lent voltál, fölemel, fönt vagy, leejt” – egyszerű bölcsesség, és több ezer éves, v.ö. *Tabula smaragdina*, vagy *A teljesség felé*: „Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra./ Az igazság nem a mondatokban rejlik, hanem a torzítatlan létezésben/ Az öröklét nem az időben rejlik, hanem az összhang állapotában.” (Weöres Sándor)

XII.,...az élő nem lehet csak az, ami./ Sosem egész, a sok volt pillanat/ állandóan jelenéhez tapad” – a bergsoni lavinamodell, a tudat mint végtelen és megállíthatatlan áramlás, ami mindent megőriz és hoz magával. A jelen a múltat és a jövőt egyaránt magába bevonva tartja – nem más, mint időbeli extázisok egysége (akár több generáció múltjáé, pl. Nádas *Egy családregény vége*). Másrészt az emberi lét csak a halálban éri el teljességét/*egészségét*, akkor viszont már nincs itt.

XIII.,És tengere voltál, és tenger leszel,/ és tűz tüzet és sár sarat ölel.” Káoszból jöttél és oda térsz. Alkotóként Istent játszol, ám porból lettél és azzá válsz. Mindegyik sajátját/önmagát öleli, hisz „Külön kerül az egeké, s örökre/ a világvégi esett földeké,/ s megint külön a kutyaólak csöndje.”

XIV.Tűz és sár,...”hullám, sziporka, szél és éjszaka”. S az egész kozmogónia megint előlről da C al F.

László Noémi tulajdonképpen fölleltározza az egész világegyetemet teremtményestül. Mint tették volt azt már az ókori görögök vagy rómaiak, pl. Lucretius. Vagy hozzánk közelebb, a líra terrénümán Pilinszky *A szerelem sivatagában*. Nála az elemek/fokozatok a következők: szél, aztán föld, aztán ketrec – egy egész kozmogónia. Ám ezek után a tűz és ganaj következik (Gondoljunk Hérakleitoszra, aki szerint a kozmikus folyamatok leírhatók a tűznek, mint isteni princípiumnak a szüntelen és ritmikus átalakulásaként). Meg a „pár szárnycsapás, pár üres reflex.” És a már említett szomjúság. Az egész korlátozott létezés, amely korlátai ellenére határtalan, mert transzcendálhatatlan.

Ehhez hasonlóan egész ontológiai avagy létköltészetet vélek a kötetben körvonalazódní, mely a mikro- és makrokozmosz szintjén egyaránt végigköveti a káoszól megszülető rendet, az abban egzisztáló létező (az ember?) útját, annak világbavettségét, értelemkeresését, halál-fele-való-létét, világ- és önmegértésének szomját, a dolgok és a létezés ambivalens karakterét, stb. – és teszi mindezt egy szonettkoszorú segítségével. Ami teljessége és lezártága okán nem is lehet egyéb, mint egy kötött formájú költemény a létről, annak minden elemével: metafizika, kozmogónia, antropológia, érosz, történelem, minden és mindennek az ellenkezője is úgy van együtt benne, hogy régi-új tudást kínál fel az olvasónak – mindezt pedig úgy, hogy az alkotás/teremtés értelmére való kőkemény rákérdés, szkepszis mellett vagy mögött fölsejlik a játék, a humor, a derülátó irónia. Hogy a pusztulás közepette is képes a lét csodáját a vers révén föltárni. Hogy szomorú, rezignált és ironikus számvetés, ugyanakkor a magasabbrendű létezés lehetőségét hordozza. Hogy kerek, lezárt, beteljesült egész, ugyanakkor börtön is. Létköltészet és ars poetica, hagyományhoz kapcsolódás és játék, újítás és paródia, kötöttség és szabadság, determináltság és variáció, „a semmi rácsai” és a minden, *coincidentia oppositorum*, stb. Hisz ilyen a világ, no meg az ebbe belevetett ember léte is.

*Kaszáló, 1931 körül
(szén, papír)*